

Aczél Géza

Egy folyóirat a változó világban Töprengések a közel 60 éves Alföldről

Ki merné állítani, hogy a kultúra klasszikus mértékei szerint a folyóirat mint műfaj felívelő szakaszát éli? Maga a hagyományos humánkultúra is csak úgy bírja a lépést a technokrata és haszonleső indulatok mentén meglódult világgal, ha egyre szorgalmasabban magába ötvözi egy jóval tágabban értelmezett bölcséleti fel-fogásnak – főleg a közgazdaságtannak, a pénzügypolitikának, korunk biológiájának, s a korrupció balzaci méretű viszonyai közepette bármily rezignáltan is hangzik: a jogelméletnek – közgondolkodásunkat egyre jobban befolyásoló komponenseit. Míg a 20. századot uraló Gutenberg-galaxis egyik meghatározó szellemi fókuszsa lehetett a gondosan szerkesztett periodika, a vizuális terrornak mondott paradigmaváltások, az egyre inkább számítógépekre hangszerelt intellektuális függőség erősen megkérdőjelezi a továbbélés lehetőségeit. Pedig, most csak a magunk mögött hagyott század magyar irodalmánál maradva, ki tagadhatná, hogy a teljes művészeti panoráma korszerűségének meghatározó viszonyítási pontja a *Nyugat*, az avantgárd lendület és a formabontó szándék leghitelesebb mértékegysége Kassák néhány folyóirata, a nemzeti érzület és a populista etika fajsúlyát leghitelesebben a népi mozgalom lapjai mérik. Vagy hogy egy nem túl messzi példát is mondjak: a hetvenes–nyolcvanas évek fiataljainak folyóiratában, a *Mozgó Világban* már visszavonhatatlanul ott lüktet az új szenzibilitás igénye, és több műfajt befolyásoló szintetizáló gesztusa.

Az viszont a tektonikus változások közepette sem lehet kétséges, hogy amíg a nyomtatott média tartja pozícióit (s itt most arról a már-már filozofikus problémáról ne is beszéljünk, hogy az elektronikus mű milyen áttételekkel éli meg és reprodukálja az írás eredeti szándékait), a folyóirat funkciói is elevenek maradnak. Hisz az elmúlt század szellemi tablóját többé-kevésbé lefedő műfaj jelentőségének visszaszorulásával is öntörvényű mozgásokat végez, szerep lehetőségei és kifejezési formái megkerülhetetlenek a szerkesztési mechanizmusok, szerzői gárdák, technikai és technológiai feltételek bonyolult rendszerében. Egyrészt egyre határozottabban elválik a mindenkori újságtól, melyben foltokban persze szintén megjelenhet a nagyobb összefüggéseket egyberántó felismerés, ám a gondolat komolyságát és konstans értékeit rendre szétzilálják a gyors és mulékony információfutamok, az improvizálás lendülete és a szenzációéhséggel fölülrít tényanyagok. A periodika túloldalán pedig ott áll a könyv, ez az évszázad-

dok gondolkodását magával cipelő emberi műremek, mely épp azoktól a lehetőségektől fosztja meg műfajunkat, mellyel a napilap túlterheli: a szemlélet hajlékonyságát alakító rövid távú aktualitástól, a témák egymásmellettségének szintetikus varázsától és – talán ez a legfontosabb – a dialógus képességétől, mely megfelelő szellemi ritmust kíván, a konkrétság dimenzióit és dinamikáját. S akkor még nem szóltunk a műről, miként a könyvről szoktak mallarméi értelembe, a műegészről, mely túl azon, hogy összegyűjti és konvencionális rendbe szedi a különböző alkotásokat, hozzátapasztja az egészben láttatás fölényét, megszervezi a művek egymást irritáló erővonalait, tendenciákat erősít fel vagy éppen semlegesít, szerencsés esetben tehát – a szerkesztés koncepciójával és műveletével súlyosbítja a publikációk halmazát.

*

A fölvázolt koordinátákban nem könnyű megtalálni a közel hatvan éves *Alföld* folyóirat megbízható helyét a hazai szellemi térképen. Bár ismerve az utóbbi fél-század történelmét, a lapot akár már kora is hitelesítheti, ugyanakkor az is kétségtelen, nem mindig vonhatta ki magát a társadalmi torzulások és ideológiai tévelygések hatása alól. 1950. június 21-én a lendületes *Építünk* címmel először utcára került negyedéves periodika a korszak mélyéről jött, benne a provincializmus és a sematizmus teljes korabeli színskálája föllelhető. Az akkor is létező félszeg és jóindulatú írástudókat legázolva a termelési vers és próza, a sztálinista ideológia és a zsdánovista műértelmezés időszaka ez az évtized. A rendszerváltások már-már szokásos patológikus állapotának azonban lassan kezdett ellenállni a *genius loci*, a hely szelleme. 1954-ben *Alföldre* változik a lap neve, a városban föltűnik az iskolateremtő Barta János, s a gazdag kulturális hagyományok is makacsul tartják magukat. Egyfelől a református kollégium, Csokonai, Fazekas, Kölcsey, Petőfi, Ady szellemi örökségét lehetetlen betömni az egyszemélyes ideológiába, másfelől a peremlét különös előnyeitől hajtva a táj hazából ki-mutatató jelentőségű levéltári anyagok feszülhetnek szembe a sematizmus esztétikájával: a mítoszgerjesztő Gulyás Pál-hagyaték, Móricz Zsigmond bővérű levelezése, a *Nyugat* légkörét árasztó Tóth Árpád-dokumentumok. De hogy a kortárs irodalom csúcsairól is említsünk: a forradalom évében több tucatnyi élettrajzi szonettel és Illyés Gyula híres tanulmányával Szabó Lőrincet itt emelte vissza méltó helyére irodalmunk, s elsőként e félreeső zugban jelentkeztek ismét jelentős művekkel a drámaíró Németh László és mai napig talányos klasszikusunk, Weöres Sándor.

De ezek csak a hegyormok. Az *Alföld* még a *hatvanas években* is igazi vidéki folyóirat, lassan cserélődő és bővülő szerzői gárdával, jobbára másod- és harmad vonalbeli lecsurgó kéziratokkal. Az 1964-es havi lappá válás azonban a modem folyóirat-struktúra szempontjából már fontos mozzanat. A népi irodalom szellemében fogant kisrealizmus és tényirodalom az önelégült konzolidáció elé tart

ekkor szigorú tükröt, s még egy balsikerű antiurbánus gesztus (a Mocsár-ügy) sem tudja megakadályozni, hogy a lap elinduljon az országos figyelem skáláján fölfelé. Ez az évtized a naiv, laikus felhangokkal együtt már a határozott arcélú viták évtizede. Aktivitásra kötelezi a folyóiratot a valóságközeli hagyomány és az erősödő egyetemi háttér. Nem biztos, hogy mindig színvonalasan és mindig jó szelleműen akaszkodnak egymásba az elképzelések (ne feledjük, ezekben az években még akasztgattak), a témakon mégis hasznos átfutni: volt eszmecsere ízlésről, kispolgárságról, műkedvelő színjátszásról, népművelésről, realizmusról, szexuáletikáról, táncdalszövegekről, tanyakérdésről, tudományfejlesztésről, tükrözési elméletről. Ideológiai nyomás alatt, de olykor már eredeti szakmai habilitással, finom előrejelzésekkel. S persze, voltak írók és voltak művek. Őket azonban alighanem csak a következő évtizedben érdemes nyomatékosabban számitásba venni.

A *hetvenes években* kezdődik ugyanis a lap igazi szellemi nagykorúsága. Ez a folyamat részben nem független azoktól a kultúrpolitikai feszültségektől, melyek hatására a puhuló diktatúrában az *Alfölddel* együtt a marginális létezés előnyeit szintén élvező *Jelenkor* és *Tiszatáj* is erőre kapott. Másfelől komoly szerkesztői műhelymunkára vall, hogy kezdett egy markáns debreceni szín kikeverődni a táguló folyóirat-mezőnyben, függetlenül a fórumokon többnyire körbejáró szerzőktől. Az alap mindenképp az erős irodalomtörténeti iskola, mely Barta János vonzaskörében számolatlanul termi az irodalmárokat. Csak emlékeztetőül idézek néhány vonulatot Kiss Ferentől Görömbei Andrásig, Béládi Miklóstól Kulcsár Szabó Emőig, Tamás Attilától a következő évtized elméletre is igen fogékony fiataljaiig. A táguló horizontból adódott, hogy a népi irodalom értékmentő gesztusai mellé a lapszámokba lassan beúsztak az avantgárd kérdéskörei, az érett alkotói üzenetek szomszédságába egy új érzékenység zaklatott, experimentális törekvései. Gyakorlatilag ekkor már mindenkit elért e fórum. Miközben tematikus számokban ápolta a népi vonulat szellemi örökségét, itthon tudta Szabó Magdát, vállalta új probléma-érzékenységgel Nádas Pétert és a verstant borogató Tandorit, s először adott országos nyilvánosságot többek között Kiss Annának, Oravecznek, Jókai Annának és a nehezen befogadott Esterháznak.

Az igazi reveláció ekkor mégis két termékeny tematika: a határon túli magyar irodalom és az elemi erővel sereglő fiatalok. Előbbihez morális felismerések is kötődnek, kedvező geográfiai adottságok, mély emberi kapcsolatok. Az évtizedben a kisebbségben-diaszpórában élő irodalom szinte teljes színképe föltűnik a lapban: Csíkszeredától Wimbledonig, Újvidéktől Montreálig, Pozsonytól New Yorkig. Bennük jelentős szerzők és jelentős művek, kritikák és történelmi összefüggésekbe ágyazott áttekintések. És özönölnek a korabeli fiatalok: először a Hetek, majd a Kilencek, a lap adott először teljes számot a nehéz politikai viták után megszületett József Attila Körnek, s teremtette meg lassan négy évtizede a szerkesztőség mellett azt a szinte példátlan hazai műhelyt, mint amilyen a lap közvetlen utánpótlását biztosító Alföld Stúdió. S a folyóirat szakmai bábáskodá-

sa mellett közel négy évtizede indult az országos hírű, a városi nagyrendezvények rangjára emelkedett Debreceni Irodalmi Napok is.

Ha a *nyolcvanas éveknek* van újdonsága, akkor az leginkább annak az egykori kultúrpolitikai szlogennek a folyamatos tudomásul vétele: az *Alföld* egy vidéken szerkesztett központi folyóirat. Jó szellemi kondíciókkal, az irodalmi ízlés széles, már-már eklektikusan bőséges skálájával. Ezeknek az éveknek a mélyén már ott készülődik az áttörésre váró, új eszményeket és sajátos beszédmódot kereső fiatal irodalom, de ez még nem az ő idejük. Az ország a társadalmi változások lehetőségének a lázában ég, s a lapban – ha nem is direkt politikai éllel – a kritikus hangvétellé, a történelmi folyamatok újragondolására serkentő esszé a szenzáció: Csoóri Sándor és Hankiss Elemér, Für Lajos és Csalog Zsolt, Kósa Ferenc és Borbándi Gyula. És persze az addig tabuként kezelt kemény dokumentumok, forgatókönyvek internálói táborokról, Recskről, hortobágyi kitelepítésekről, a málenyikij robotról.

A *kilencvenes évektől* már csak a jelen bizonytalansága lengheti be e szikár beszámolót. Részben a bevezetőben említett társadalmi változások, a klasszikus humán kultúra perifériára szorulása, a Mc Luhan-i felismerések szorongása, Ortega sokat kritizált populista víziója árnyékolják be mindennapi tevékenységünket. Még nehezen illeszkedik szakmai elképzeléseinkbe az információáradat, a vizuális terror élménye, számítógépestül és internetestül. Nem vagyunk arra felkészülve, hogy a meglódult világ az exponenciális görbe mentén szórja a követ-hetetlen információmennyiséget, hogy a gondolkodás alapját képező ingerek már közel a fény sebességével terjednek. Ha pedig laikusan visszahúzódnak röpke életünk sáncai mögé, egy ideológiákban, másságokban, ízlésdiktatúrákban, száználmas anakronizmusokban vergődő szellemi közélet dzsungelébe érkezünk. Mai napig valljuk persze a folyóirat szilárd értékcentrikusságát, hogy nem osztozunk a szekértáborok ide-odabillegő, kétes diadalaiban, hogy egy színvonal fölött minden nemzeti érték – az erőltetett értékrend kényszere miatt olykor hol az új liberális szellemiség felől, hol a tudományos akarnokság lövészárkaiból, hol – talán ez a legfájóbb és a legabszurdabb – az idegenmajmolás és a nyelvrontás vádjával ostoroznak minket, s terelnének el öntörvényűvé lett mozgásterünkéből. Mert ha valamire e káoszban még büszkék lehetünk, az mégis csak az a – normális időkben nem is mindig csak előnyös – filológiai tény, hogy az *Alföld* pillanatnyilag alighanem a legtágasabb színképű magyar folyóirat, mely a szépirodalom és az irodalomtörténet-írás korszerű lehetőségeit a fiatalabb írónemzedék imponáló támogatásával a művészetek szembevetően változó szereptudata mentén igyekszik újragondolni. Ha elfogult lennék, ha nem így lenne – s a hermeneutika örök törvényei szerint miért is lenne *csak így* – azzal is végső soron néhez sorsú, magas rangú irodalmunk gazdagodik.